

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ МІГРАНТА

Метою статті автор визначив висвітлення індивідуальних особливостей процесу ресоціалізації особистості, яка бере участь в міграційних процесах. Наголошується, що соціокультурна адаптація фактично трансформується в ресоціалізацію і здатна привести до засвоєння нових атрибутів культури, нових соціальних ролей і поведінкового репертуару, а умовою успішної ресоціалізації є наявність соціальної бази, що опосередкована для індивіда значимими іншими, та інтенсивна взаємодія з персоналом соціалізації.

Ключові слова: ресоціалізація особистості, соціалізація, соціокультурна адаптація, міграція, криза, реструктуризований простір, аномія.

Постановка проблеми. Із розвитком міжнародних процесів глобалізації, зростання ролі транснаціональних корпорацій, розширенням міжнародної інвестиційної діяльності істотно активізувалися процеси міграції. Це є серйозною проблемою, що може перерости для ряду країн у національну катастрофу. Саме для нашої країни це явище становить особливий інтерес. Міжнародна і внутрішньодержавна міграція створює численні проблемні ситуації в сучасному суспільстві на всіх рівнях. Вона посилює соціальну нестабільність і активізує діяльність різних акторів у боротьбі з нею. Найактуальнішою з проблем сучасної теорії міграції визнана складність соціальної адаптації мігрантів, оскільки вони стикаються з необхідністю ресоціалізації в новому соціальному контексті. Ця складність виникає незалежно від масштабів міграційних процесів (міжнародних або внутрішньодержавних). Також слід зазначити, що в сучасному українському суспільстві цій проблемі надає актуальності збройний конфлікт на Донбасі, який ініціював масовий відтік мігрантів з цієї зони [1].

Мета і завдання. Виходячи з аналізу джерел та актуальності обраної проблеми, метою даної статті є висвітлення індивідуальних особливостей процесу ресоціалізації мігранта та їх впливу на особистість. Завданням статті є розкрити специфічні причини, що породжують потребу в ресоціалізації особистості мігранта, а також, окреслити шляхи подолання адаптивних бар'єрів, які б сприяли повноцінній ресоціалізації особистості.

Ступінь розробки проблеми. Українські та російські науковці стали активно використовувати поняття «ресоціалізація» у 1960-і роки в період активного розвитку соціальних наук, насамперед соціології. Наразі ж увагу вітчизняних дослідників до проблем соціокультурної ресоціалізації особистості привернула передусім трансформація соціальних відносин в Україні. Сутність зазначених процесів досліджують А.А. Бодалев, І.С. Кон, Д.А. Леонт'єв, Ю.М. Орлов, Е.А. Орлова, В.А. Петровський, А.А. Реан, Ю.М. Резник, В.Е. Чудновський та ін.

Виклад матеріалу. Сьогодні особливої актуальності набуває відсутність достатньої та однозначної інформації щодо масштабів і регіональних особливостей еміграції українців за кордон та кількісних потоків міграційного капіталу, розміри яких становлять вагомий частку соціального та інвестиційного фінансового ресурсу країни.

До прикладу, за січень-лютий 2019 року оформлено та видано 598274 паспорта громадянина України для виїзду за кордон. Український паспорт зайняв 40 місце у рейтингу паспортів Henley Passport Index, піднявшись з 2018 року на одну сходинку. Серед країн Східного партнерства в українського паспорта найвищий індекс привабливості.

Згідно опублікованого моніторингу міграційної ситуації та змін у сфері управління міграцією та кордонами, розширення переліку країн з розвиненими економіками, які

громадяни України можуть відвідувати без візи, дозволяють оцінити рівень еміграційного ризику як такий, що насторожує [11]. До прикладу, у Польщі на основі даних смартфонів компанія Selectivv оцінила кількість українців в 1,27 млн. осіб в 2018 році та в 830 тис. осіб в 2017 році [10].

Дані країн призначення свідчать, що чисельність українців, які проживають там на постійній основі, стабільно зростає. Так, за даними Євростату, чисельність громадян України, які отримали на території ЄС статус довготривалого мігранта, що забезпечує всю повноту прав постійного мешканця і надається після п'яти років легального проживання, стабільно зростає. Протягом останніх 10 років вона збільшилася майже вдсятеро. І це без урахування мігрантів, які вже встигли набути громадянство країн перебування.

У лютому 2019 року 276610 іммігрантів перебували на обліку в Україні, що складає 0,66% населення України. Із них найбільша кількість – громадяни Росії (151952), Молдови (18837), Азербайджану (12660), Вірменії (11950), Грузії (10608) та Білорусі (8877), а також 5034 особи без громадянства. У січні-лютому 2019 року в Україні оформлено 10691 посвідку на тимчасове проживання та продовжено 581 посвідку на тимчасове проживання.

Станом на лютий 2019 року в Україні перебуває на обліку як таких, що тимчасово проживають в Україні, 105871 ІОБГ, що складає 0,25% населення. З них найбільша кількість – громадяни Індії (15091), Росії (8764), Марокко (7122), Туреччини (7078), Азербайджану (4551) та Туркменістану (4451), а також 610 осіб без громадянства [12].

Наведені дані є наближеними до реальних оскільки неможливим є точний підрахунок за умов воєнних дій та проведення ООС. Основною причиною що стимулювала високу інтенсивність міграційного руху населення в Україні стали анексія Криму, воєнні дії на Донбасі, тероризм і посягання на територіальну цілісність та суверенітет країни. При цьому в останні десятиліття Україна була ареною активних еміграційних процесів. За оцінкою Світового банку країна входить до п'ятірки найбільших постачальників емігрантів у світі, поступаючись лише Мексиці, Індії, Китаю та Росії. З кожним роком даний показник зростає, що збільшує чисельність українців, які працюють за кордоном тимчасово та на постійній основі, використовуючи свої знання та навички на благо інших країн [8].

Готовність громадян України до трудової міграції за кордон розглядається як складова частина міграційних настроїв, вимірюється як за допомогою кількісних, так і за допомогою якісних методів і назагал оцінюється дослідниками як висока. Згідно із результатами соціального дослідження, проведеного компанією Research & Branding Group в червні 2017 року, третина мешканців України (33%) за можливості готові назавжди залишити Україну та переїхати до іншої країни на постійне місце проживання, тоді як не готові до такого кроку більше половини мешканців країни (56%) [3].

Щодо незаконної зовнішньої трудової міграції, то вона з України є набагато більшою ніж можна собі уявити. Зарубіжним роботодавцям вигідно мати справу з нелегальними трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах, не мають юридичного та соціального захисту. Більше того, вони змушені погоджуватись на будь-яку роботу — сезонну, важку і небезпечну, тарифні ставки, що встановлюються їм значно нижчі, ніж громадянам своєї країни. Зовнішні трудові мігранти з України в багатьох країнах вимушені працювати продовжений робочий день та за шкідливих умов праці, мають обмежений або зовсім не мають доступу до медичної допомоги і соціального захисту, незахищені від низької оплати праці, професійних травм, хвороб [9].

На думку І. Маркова, потенціал готовності трудових мігрантів з України зростає завдяки низці чинників інституційно-правового характеру. Це і лібералізація міграційного режиму, і поступове покращення ситуації із правовою захищеністю громадян України, і збільшення частки українців, що працюють легально у країнах ЄС. Марков вважає, що “українське суспільство виявляє дуже великий потенціал міграційної готовності в усіх сферах, особливо серед молоді” [2].

На жаль, переважна більшість трудових мігрантів з України приймає недостатньо мотивовані рішення щодо праці за кордоном і, намагаючись уникнути ризиків, наражається на нові ризики. Завдяки особливостям організаційної культури трудові мігранти з України ризикують опинитися у другому або третьому секторі світового ринку праці. Це створює загрози втрати вагової частини компонентів компетентності та ініціативності, впевненості в собі, здатності приймати самостійні рішення, шукати та використовувати зворотний зв'язок із оточенням у країнах перебування. Праця трудових мігрантів у другому або у третьому секторі небезпечна втратою життєвої стратегії на самореалізацію. Соціальні ризики міжнародних трудових мігрантів проявляються через недооцінку шкоди та переоцінку власних шансів на успіх у приймаючих країнах та створюють соціальні загрози на мікросоціальному і макросоціальному рівнях [5, с.156].

Орієнтація певної частки трудових мігрантів з України на незначні ризики та повільний зворотний зв'язок із замовником (працедавцем) зменшує їхні шанси на самореалізацію та спрямовує вибір життєвої стратегії на пристосування та адаптацію. Але це не зменшує потребу міжкультурної комунікації у країнах перебування. Навпаки, поширеність зайнятості трудових мігрантів з України у сфері обслуговування та сервісу вимагає знання та навичок толерантної поведінки в умовах іншокультурних норм. Налагодження плідної співпраці трудових мігрантів неможливе поза взаємоповагою, визнанням відмінностей між рідною та іноземною культурами. Це можливо тільки завдяки певному рівню міжкультурної компетентності.

Кризові періоди в історії людства стаються досить часто і будь яка особистість може потрапити в ситуацію зміни власного соціального статусу, до прикладу втратити роботу. Тоді в неї виникає потреба в адаптації до нових видів трудової діяльності, до життя в новій країні, до навчання в новому закладі, стосунків та спілкування, нових норм та культурних цінностей, які слід засвоїти замість старих, уже не актуальних. Тобто, відбувається процес ресоціалізації.

Ресоціалізація здійснюється як процес засвоєння індивідом соціальних норм та культурних цінностей, які не були засвоєні, або недостатньо засвоєні раніше, або ж радикально відрізняються від засвоєних ним раніше. Цьому процесу передують руйнування раніше прийнятих цінностей і моделей поведінки особистості. За Е. Гідденсом, ресоціалізація – це вид особистісної зміни, за якої зрілий індивід вибирає тип поведінки, відмінний від прийнятого раніше. За П. Бергером та Т. Лукманом, крайнім випадком ресоціалізації є таке перетворення індивіда, коли він “переключається” з одного світу на інший (еміграція, набуття нового віросповідання, висхідна вертикальна мобільність, тривалість госпіталізації тощо), тоді процеси ресоціалізації за змістом стають схожі на первинну соціалізацію, так як дозволяють з урахування нових диспозицій розглядати існуючу реальність.

Під час вивчення міграційних процесів дослідники багато уваги приділяють тривалості міжкультурної адаптації та проявам культурного шоку. Звертаючи увагу на безліч чинників вони поділяють їх на індивідуальні та групові.

До *індивідуальних* чинників зараховують: *Соціально-демографічні особливості*. До прикладу найважче адаптуються люди похилого віку, які не бачать необхідності обов'язково засвоювати чужу культуру і мову, якщо до цього в них немає внутрішньої потреби. Також, на успішність процесу адаптації впливає рівень освіти: що він вищий, то меншою мірою проявляються симптоми культурного шоку. Загалом вважається, що краще адаптуються молоді, високоінтелектуальні й високоосвічені люди.

Особистісні характеристики, а саме:

- когнітивна складність. Когнітивно проста особистість жорсткіше поділяє людей на “своїх” і “чужих”. Натомість когнітивно складна особистість сприймає світ в усьому його розмаїтті;

- тенденція використовувати при категоризації більш великі категорії. Індивіди, які укрупнюють категорії, поєднують досвід, отриманий ними в новій культурі, з досвідом, набутим на батьківщині;

- низькі оцінки за тестом авторитаризму. Вважається, що авторитарні, ригідні, нетолерантні індивіди не так ефективно засвоюють нові соціальні норми, цінності та мову [6, с.176].

Ми маємо розуміти, що неможливо виокремити універсальний набір особистісних характеристик, які б сприяли адаптації в будь-якій країні й культурі. Втім найбільш придатною буде людина з наступним набором якостей: професійна компетентність, висока самооцінка, комунікативність, екстраверсія, перевага загальнолюдських цінностей, відкритість до різних поглядів, зацікавленість навколишніми людьми, схильність до співробітництва.

Життєвий досвід індивіда. Пристосуванню мігрантів сприяє наявність доконтактного досвіду – знайомства з історією, культурою, умовами життя в певній країні.

Натомість до *групових* чинників зараховують характеристики взаємодіючих культур:

1. Міра схожості або відмінності між культурами (культурна дистанція). Чим більше схожості між культурами тим менш травматичним буде процес пристосування.

2. Особливості культури, до якої належать мігранти. Вважається, що менш успішно адаптуються представники традиційних культур, де сильною є влада традицій, а поведінка – регламентована.

3. Особливості культури країни перебування. Тут йдеться про бажання чи небажання країни асимілювати мігрантів [Там само, с.178].

Соціокультурна адаптація фактично трансформується в ресоціалізацію і здатна привести до засвоєння нових атрибутів культури, нових соціальних ролей і поведінкового репертуару.

Умовою успішної ресоціалізації є наявність соціальної бази, що опосередкована для індивіда значимими іншими, та інтенсивна взаємодія з персоналом соціалізації. Вторинна соціалізація може бути наближеною до ресоціалізації, але завжди відрізняється від неї тим, що будується на базі первинних інтерналізацій. В ній реальне інтерпретується в послідовній взаємодії з минулим. Ресоціалізація ж не передбачає узгодженості з минулим, яке перетлумачується, щоб відповідати теперішній реальності. Основою для ресоціалізації є теперішнє, тоді як для вторинної соціалізації – минуле. Ресоціалізація передбачає набуття нової соціальної ідентичності або закріплення досягнутої раніше в нових соціальних умовах зміненої реальності. Органічне суспільство, піклуючись про вирівнювання можливостей індивідів у їх соціальній адаптації, організовує ресоціалізаційну діяльність різних інститутів ресоціалізації, які забезпечені для цього відповідними кадрами та матеріальною базою [4, с.211].

Висновки. У процесі адаптації людини до іншого культурного середовища можна виокремити дві протилежні тенденції: прагнення до консервації, самоізоляції, що іноді проявляється у формі створення відособлених етнічних утворень, і прагнення до асиміляції – аж до втрати національної самоідентичності, розчинення в іншій культурі. Те й інше є порушенням нормальної соціально-психологічної адаптації людини у світі, який змінюється й неперервно ускладнюється.

На жаль, процес соціальної адаптації має свої межі. До прикладу А. Тоффлер у книзі “Футурошок” пише про межі пристосування, про те, що стається з людьми, які відчули потрясіння від змін, а також запевняє, що людині необхідно навчитися швидко контролювати темпи змін як в особистому, так і в суспільному житті в цілому, “інакше більшість з нас втратить здатність пристосовуватися” [7, с.167].

Література

1. Батаева Е., Попова О. Социокультурный капитал вынужденных мигрантов: теория и проблема измерения. Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи». Вип. 39. С. 41–52.
2. Марков І. Готовність до міграції : чим відрізняється становище найм. укр. працівників у ЄС та Росії? День. 01.07.2009. С. 1, 6. URL: <http://vkurse.ua/ua/analytics/gotovnost-k-migracii.html> (дата звернення 11.07.2021).
3. Миграционные настроения в Украине (июнь 2017 г.) URL: <http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/9184/> (дата звернення 11.07.2021).
4. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу: навчальний посібник / В.В.Москаленко – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
5. Новосад К. Я. Соціальні ризики міжнародної трудової міграції з України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород; Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018.
6. Слюсаревський М.М. Психологія міграції: навчальний посібник / М.М.Слюсаревський, О.Є.Блинова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : ТОВ “Імекс ЛТД”, 2013. – 244 с.
7. Тоффлер А. Футурошок / А. Тоффлер. – СПб: Лань, 1997. – 464 с.
8. Українці масово емігрують за кордон: міфи та реальність. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/my/life/ukraintsi-masovo-emigruyut-za-kordon-mifi-ta-realnist.htm>
9. Smutchak Z., Romanjuk D. Migratory threats to national security of Ukraine: current challenges and ways of regulation. Baltic Journal of Economic Studies. 2016. Vol. 2. No. 3. P. 107–112. DOI: 10.30525/2256-0742/2016-2-3-107-112
10. http://wyborcza.pl/7,156282,24522397,smartfony-policzyly-ukraincow-ile-ukrainek-planuje-miec-dzieci.html?fbclid=IwAR2LgH1NTCuU6kU1iB8vUXAjJc_t88oLdiQUeAdqzzo9G1MRTQfPZwGQ5ec&disableRedirects=true
11. https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf
12. https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf

References

1. Bataeva E., Popova O. Sotsiokulturnyy kapital vynuzhdennyih migrantov: teoriya i problema izmereniya. VIsnik HarkIvskogo nats. un-tu ImenI V.N. KarazIna. SerIya «SotsIologIchnI dosIIdzhennya suchasnogo suspIlstva : metodologIya, teorIya, metodi». Vip. 39. S. 41. [in Russian].
2. Markov I. Ghotovnistj do mighraciji : chym vidriznjajetjsja stanovyshhe najm. ukr. pracivnykiv u JeS ta Rosiji? Denj. 01.07.2009. S. 1, 6. URL: <http://vkurse.ua/ua/analytics/gotovnost-k-migracii.html> (data zvernennja 11.07.2021). [in Ukrainian].
3. Migratsionnyie nastroeniya v Ukraine (iyun 2017 g.) URL: <http://rb.com.ua/rus/projects/omnibus/9184/> (data zvernennya 11.07.2021). [in Russian].
4. Moskalenko V.V. Psykhologhija socialjnogho vplyvu: navchaljnyj posibnyk / V.V.Moskalenko – K.: Centr uchbovoji literatury, 2007. – 448 s. [in Ukrainian].
5. Novosad K. Ja. Socialjni ryzyky mizhnarodnoji trudovoji mighraciji z Ukrajinu. – Kvalifikacijna naukova pracja na pravakh rukopysu. Dysertacija na zdobuttja naukovogho

- stupenja kandydata sociologhichnykh nauk za specialnistju 22.00.04 – specialjni ta ghaluzevi sociologhiji. – DVNZ «Uzhghorodskiy nacionalnyj universytet», Uzhghorod; Ljvivskiy nacionalnyj universytet imeni Ivana Franka, Ljviv, 2018. [in Ukrainian].
6. Sliusarevs'kyj M.M. Psykhologhija mighraciji: navchalnyj posibnyk / M.M.Sliusarevs'kyj, O.Je.Blynova; Nacionaljna akademija pedagoghichnykh nauk Ukrajin, Instytut socialnoji ta politychnoji psykhologhiji. – Kirovohrad : TOV “Imeks LTD”, 2013. – 244 s. [in Ukrainian].
 7. Toffler A. Futuroshok / A. Toffler. – SPb: Lan, 1997. – 464 s. [in Russian].
 8. Ukrajinci masovo emighrjutj za kordon: mify ta realnistj. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/my/life/ukraintsi-masovo-emigruyut-za-kordon-mifi-ta-realnist.htm> [in Ukrainian].
 9. Smutchak Z., Romanjuk D. Migratory threats to national security of Ukraine: current challenges and ways of regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2. No. 3. P. 107–112. DOI: 10.30525/2256-0742/2016-2-3-107-112
 10. http://wyborcza.pl/7,156282,24522397,smartfony-policzyly-ukraincow-ile-ukrainek-planuje-miec-dzieci.html?fbclid=IwAR2LgH1NTCuU6kU1iB8vUXAjC_t88oLdiQUeAdqzzo9G1MRTQfPZwGQ5ec&disableRedirects=true
 11. https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf
 12. https://dmsu.gov.ua/assets/files/migprocess/zvit_vypusk_2019_03.pdf

Summary

RESOCIALIZATION OF THE PERSONALITY OF THE MIGRANT

The author of the article draws your attention to the accents placed by social interpretation of the meaning of “resocialization”. They point primarily to the parameters of mass social mobility. Thus, sociological analysis having a large heuristic directs researches to identify the general typology of social phenomena and processes.

The article takes into account the importance to clarify some specific reasons that generate the need in resocialization (migration, social anomie, social trauma, vitally difficult situation, etc). The research goes about the widening of the international and domestic migration that impacts the social and cultural activity of the individual. Thus, the given socio-cultural model shows the way of overcoming adaptive barriers in complete resocialization of personality in the process of migration.

Keywords: migration, mobility, socio-cultural adaptation, socialization, resocialization of personality, poverty, crisis, restructured environment, anomie, deviation.